

DOI 10.51558/2490-3647.2025.10.2.899

UDK 37.035:378(497.11)
37.01:321.7

Primljeno: 31. 05. 2025.

Pregledni rad

Review paper

Aleksandra R. Trbojević, Biljana Jeremić

PRIPREMA STUDENATA ZA POUČAVANJE O DEMOKRATIJI I GRAĐANSKOM DRUŠTVU U RANOM ŠKOLSKOM DOBU: *GRAĐANSKO VASPITANJE* KAO MODEL

Svrha rada je da se razmotre autorski stavovi i obrazovna legislativa te istakne značaj obrazovanja za demokratiju i građansko društvo koje mladima treba da pomogne u suočavanju sa brojnim društvenim izazovima. Obrazovne politike u Srbiji opredeljene su ka pripremanju učenika za život u demokratski uređenom društvu u kome će oni biti zainteresovani za aktivno učešće, zbog čega se može otvoriti i pitanje kako se obrazuju budući učitelji da se tim zadacima odgovori. Cilj je da se predstavi model pripremanja studenata za teorijsko i praktično uvođenje sadržaja o demokratiji i građanskim vrednostima kroz predmet *Građansko vaspitanje*, na Pedagoškom fakultetu u Somboru. Prikazom silabusa predmeta utvrđeno je utemeljenje na relevantnom teorijskom okviru koji pruža novije istraživačke nalaze stanja demokratije i participacije u obrazovanju te je identifikovan široki spektar praktičnih aktivnosti studenata na predmetu. Unapređenje modela vidi se u proširenju sadržajima o pravima deteta, posebno njihove participacije u školi, kao i sistemsko jačanje predavačkih i praktičnih demokratskih veština nastavnika angažovanih na predmetu. Zaključuje se da je za demokratski razvoj društava neophodno kontinuirano i sveobuhvatno uključivati građansko obrazovanje kroz sve nivoe školovanja.

Ključne reči: obrazovanje budućih učitelja; sadržaji o demokratiji i građanskom društvu; silabus predmeta *Građansko vaspitanje*; mladeškolski uzrast.

UVOD

Opšti koncept demokratije i građanskog društva iz ugla dece utemeljuje ideja da oni mogu, i treba da budu, aktivni članovi društava u kojima žive (Harcourt & Einarsdottir 2011); da promišljaju o društvenim posledicama onoga što rade (Haglund 2015) kao i o reakcijama koje mogu biti njihovi rezultati (Baker 2013). Autorski stavovi su u saglasju da je razvoj veština, stavova i ponašanja, koja će deci omogućiti uspešno suočavanje sa društvenim izazovima, direktno uslovljen što ranijim obrazovanjem za demokratiju (Louis 2003; Banks 2014).

Vaspitavanje i obrazovanje koje će pripremati učenike za život u demokratskom društvu utemeljeno je u brojim obrazovnim dokumentima Republike Srbije. *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* (2023) ističe uvažavanje ličnosti svakog deteta u školi, promovisanje njegovog dostojanstva uz poštovanje prava deteta i u okruženju koje je otvoreno, tolerantno i posvećeno vrednostima pravde, istine, solidarnosti i slobode – sa ishodom razvoja društvenih i građanskih kompetencija te sposobnosti efikasnog i konstruktivnog učešća u društvenom i radnom životu (Zakon, čl. 8, 9 i 11). Nadalje, usvajanjem *Referentnog okvira kompetencija za demokratsku kulturu* Srbija pokazuje nastojanje da kroz obrazovni proces omogući usvajanje saznanja o demokratiji i građanstvu, da inicira učenikovo kritičko mišljenje i razumevanje, te razvija demokratske vrednosti, veštine, stavove – čime će se obezbediti da celokupni obrazovni sistem bude u funkciji pripreme učenika kao kompetentnog člana građanskog društva (Savet Evrope 2020). Ukoliko se ovaj dokument posmatra kao rezultat uverenja da je jedna od glavnih obrazovnih misija na svim nivoima (predškolskom, osnovnoškolskom, srednjem i visokom) osposobljavanje i osnaživanje svakog učenika za aktivnu participaciju i kompetentno društveno učešće – nameće se pitanje: kako je to moguće postići? Odgovori se mogu tražiti u nekoliko smerova, pri čemu je prvi pomeranje fokusa ka vaspitnoj ulozi škole (Anđelković i sar, 2022), dok slede: revizije nastavnih planova i programa, izgradnja modela sveobuhvatnog pristupa školi, poštovanje raznolikosti pedagoških pristupa, povezivanje sa iskustvenim i životnim kontekstima, *situaciono učenje*, poučavanje koje podstiče kritičko mišljenje, preispitivanje sadržaja koji detetu omogućuju da istražuje, upoređuje, razmenjuje saznanja sa drugima – argumentovano izražavajući svoje, ali i prihvatajući tuđe ideja i mišljenja (Karadimou & Tsioumis 2021).

Od Djujievih načela o značaju povezivanja demokratije i obrazovanja (1916), te njegovih isticanja da škole treba da budu *središta društvenih dešavanja i ključ društvenih angažovanja* u svakoj zajednici (Dewey 1996), došlo se do zahteva

društvima današnjice da razvoj vaspitno-obrazovnih politika usmere ka značajnijem unapređenju procesa demokratizacije u školama (OECD 2015; UNESCO 2016). Temelj svake demokratski uređene države je u kompetentnim i obrazovanim građanima koji su spremni da prihvate i poštuju demokratske vrednosti, stavove i procedure, da se zalažu za ljudska i prava deteta, kao i da obavljaju brojne građanske uloge i dužnosti. Zato deca – onaj deo društva koji će graditi sutrašnji svet – treba da prođu niz procesa socijalizacije i putem različitih agenasa kontinuirano stiču političku kulturu svojstvenu demokratski uređenom društvu. Na tom putu nezaobilaznu ulogu ima škola, kao i nastavnici koji u njoj obrazuju i vaspitavaju, te iz tog ugla ovo istraživanje preispituje stanje i perspektive pripremanja studenata koji će za demokratiju i građanstvo obrazovati buduće generacije. Međunarodni dokumenti i izveštaji, ali i stavovi brojnih istraživača, govore o velikom značaju i krajnje odgovornoj ulozi visokoškolskih ustanova u osposobljavanju nastavnog kadra za obrazovanje dolazećih generacije (O’Sullivan & Pashby 2008; UNESCO 2013; Guo 2014). Fakulteti moraju osmišljavati i realizovati takve programe pomoću kojih će studenti ovladati stručnim i naučnim znanjima, ali i ospobljavati studente za njihovu didaktičko-metodičku transformaciju u školskoj praksi (Mujić 2022). U kontekstu razvoja ključnih kompetencija za 21. vek budući nastavnici treba da imaju razvijeno kritičko mišljenje, sposobnost za rešavanje problema, a posebno demokratska znanja, razvijene socijalne i emocionalne veštine, te da poznaju funkcionisanje građanskog društva zasnovanog na ljudskim (dečijim) pravima i slobodama (Donaldson i sar. 2013), zbog čega je predmet *Građansko vaspitanje* posebno značajan.

Predmet *Građansko vaspitanje* u Srbiji: formalno-obrazovni okvir

Formalno, početak *Građanskog vaspitanja* vezuje se za uredbu Vlade Republike Srbije iz jula 2021. godine kojom je u osnovne i srednje škole predviđeno uvođenje dva fakultativna predmeta: veronauka i alternativni predmet, koji učenici pohađaju jednom nedeljno i ocenjuju se opisnim ocenama (Uredba o organizovanju i ostvarivanju verske nastave i alternativnog predmeta u osnovnoj i srednjoj školi 2001). Naziv *Građansko vaspitanje* za taj alternativni predmet pojavljuje se u pravilnicima o nastavnom planu i programu predmeta za osnovnu, kao i za srednju školu: *Građansko vaspitanje – saznanje o sebi i drugima*, od oktobra 2001. godine. Posle godinu dana sprovođenja kao fakultativnog predmeta, počev od školske 2002/2003. godine GV dobija status obaveznog izbornog predmeta, što je značilo da učenici moraju da izaberu jedan od dva predmeta (*Veronauku* ili *Građansko*

vaspitanje) (Đurišić Bojanović 2002), da bi od školske 2005/2006. godine *Građansko vaspitanje* bilo uključeno u sve razrede osnovne i srednje škole, a učenicima je data mogućnost da biraju pohađanje *Građanskog vaspitanja* ili verske nastave. Nedeljni fond časova je od uvođenja jedan nedeljno, a cilj je da učenici steknu znanja, razviju sposobnosti i veštine te usvoje vrednosti koje su pretpostavka za celovit razvoj ličnosti i kompetentan, odgovoran i angažovan život u savremenom građanskom društvu (Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja 2013).

Najnovijim zakonskim izmenama (*Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja 2025*) predmet ima status obaveznog izbornog predmeta koji se bira za svaku školsku godinu (iako je prethodni naziv je bio *program*). Do suštinskih izmena nije došlo, te je u prvom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja predmet i dalje orijentisan na dostizanje ishoda i razvoj kompetencija kroz četiri osnovne tematske oblasti koje se spiralno razvijaju, proširuju i produbljuju (od I do IV razreda, a zatim i nadalje): Ljudska prava, Demokratsko društvo, Procesi u savremenom svetu i Građanski aktivizam (*Pravilnik o planu nastave i učenja za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja 2020*). U poslednjoj dekadi konstatuje se da u pojedinim elementima predmeta *Građansko vaspitanje* u Srbiji postoji izvestan napredak. To se prevashodno odnosi na sadržaje predmeta – oni su osavremenjeni i bolje prilagođeni društvenim pojavama i učeničkim potrebama (Džamonja i sar. 2019). Ipak, i dalje se uočavaju razni problemi, od kojih je jedan usmeren na očekivanja: „Očekivati da je građanske kapacitete i demokratsku političku kulturu mladih moguće razviti samo (da ne kažemo: jedino) unutar predmeta koji ima mali fond časova i izborni status nije realno“ (Pavlović i sar. 2020: 53). Zato struka upozorava da dugoročni interesi društva jesu da se podsticanje autonomije, prodemokratskih stavova i građanskih vrednosti infiltrira i u nastavu drugih predmeta (Smith i sar. 2002; Kovač-Cerović i sar. 2004; Joksimović i Maksić 2006).

Za ovu priliku potrebno je posebno istaći pitanje nastavnog kadra. U Srbiji ne postoji akademski profil nastavnika specijalizovan da realizuje nastavu *Građanskog vaspitanja*. U prvim godinama insistiralo se na obukama nastavnika, pa tako Pravilnik o stručnoj spremi nastavnika iz 2008 propisuje da nastavnik GV može biti nastavnik koji je pohađao jedan ili više od sledećih programa: Obuka za nastavnika *Građanskog vaspitanja*; Ni crno ni belo; Umeće odrastanja; Umeće komunikacije; Aktivna nastava/učenje; Reči su prozori ili zidovi; Čuvari osmeha; Učionica dobre volje; Bukvar dečjih prava i drugi. Međutim, zbog finansijskih teškoća ovakve obuke su prestale da budu obavezne (Gundogan i sar. 2016). Danas GV u osnovnoj školi, tokom

prvog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja, izvode većinom nastavnici razredne nastave (niži školski uzrast), a zatim školski pedagozi, psiholozi, kao i lica koja ispunjavaju uslove za obavljanje stručnih poslova: socijalni radnik, defektolog, logoped ili andragog (*Pravilnik o stepenu i vrsti obrazovanja nastavnika koji izvode obrazovno-vaspitni rad iz izbornih predmeta u osnovnoj školi* 2013).

U međunarodnom okviru, Izveštaj o obrazovanju za građanstvo u vremenima globalnih promena za 2022. godinu, koji je obuhvatio 22 zemlje, pokazao je da se Srbija, uz Bugarsku i Maltu, nalazi na začelju Evrope po ukupnom nivou građanskog obrazovanja stanovništva, dok su njeni nastavnici GV ispod evropskog proseka po broju obuka i treninga o demokratiji građanskom društvu koje su pohađali tokom inicijalnog obrazovanja ili tokom rada u školi (Schulz et al. 2024). Sve navedeno pokazuje da postoji potreba da se stepen obučenosti i znanja nastavnika – posebno onih koji predaju predmet GV, ili sadržaje o demokratiji i građanskom društvu u okvirima drugih predmeta (u Srbiji su to u nižim razredima osnovne škole predmeti *Svet oko nas* i *Priroda i društvo*) – značajno podigne. Smatra se da je to moguće značajnijim uključivanjem nastavnika u obuke koje će biti akreditovane od strane Ministarstva prosvete RS, zatim uvođenjem pravilnika o napredovanju nastavnika, koji bi ih motivisao da rade bolje i pokažu veći entuzijazam u nastavi GV (Baucal et al. 2019). Ali, na prvom mestu potrebno je obezbediti sadržajnije i kvalitetnije pripremanje budućih nastavnika u oblasti demokratije, prava i građanskog društva tokom njihovog formalnog obrazovanja. U realizaciji tog zadatka posebnu važnost imaju fakulteti koji obrazuju nastavni kadar, u prvom redu učiteljski i pedagoški fakulteti koji pripremaju učitelje, odnosno nastavnike razredne nastave.

Obrazovanje za demokratiju i građansko društvo

1. Osnovne škole

Niz znanja o demokratiji i građanskom društvu, kao i veština da se ona implementiraju u svakodnevne životne prakse, deca uče i usvajaju tokom socijalnih procesa, te u tom pogledu škola predstavlja jedan od ključnih agenasa. Sadržaji o demokratiji i vrednostima demokratskog društva, građanstvu, ljudskim i dečijim pravima u obrazovnom sistemu Srbije eksplicitno su navedeni u programu predmeta *Građansko vaspitanje*, ali su prisutni i u mnogim drugim obaveznim predmetima (*Svet oko nas*, *Priroda i društvo*, *Srpski jezik*, *Muzička kultura*).

Pitanje njihove prezentacije u nastavi signalizira određene poteškoće, na primer: kompetencije nastavnika koji predaju predmet, kao i teorijske rasprave oko značaja osnovnih i specifičnih kompetencija nastavnika (osnovne su neophodne za obavljanje posla, dok specifične kompetencije u nastavničkoj profesiji predstavljaju metodološko-didaktičku informisanost i stečeno obrazovanje za nastavnu praksu) (Krulj, Marković i Simijonović 2023). Iako je tokom prezentacije nastavnih sadržaja neophodna primena interaktivnih, kooperativnih strategija učenja i poučavanja, demokratskih metoda vaspitavanja, metoda kvalitativnog razvojno-podsticajnog ocenjivanja, te sposobnost razvijanja partnerskih odnosa sa učenicima i roditeljima – oni u praksi izostaju, a egzistira nedovoljno „prisustvo nastavnčkih veština za uspešnu komunikaciju sa učenicima, sposobnost za nenasilno rešavanje konflikata, kontinuirano samoobrazovanje, kao i razvoj samoevaluacije i profesionalne kritike“ (Minić 2016: 266). Kada su u pitanju sadržaji o demokratiji, dečijim pravima i participaciji nalazi u Srbiji (Trbojević et al. 2023), kao i u mnogim zemljama Evrope (Barrett 2020), upućuju na to da budući učitelji nemaju dovoljno teorijskog znanja, a prisutan je i manjak demokratskih veština stečenih tokom obrazovanja (Guo 2014; Jerome 2016). U istraživanju u Srbiji, u kome je od budućih učitelja tražena samoprocena poznavanja sadržaja o demokratiji i građanskom društvu, te načina njihovog uvođenja u nastavni proces, rezultati su pokazali nedovoljno poznavanje zakonske regulative, ali i nesigurnost studenata u sopstvene kompetencije da te sadržaje realizuju u praksi (Trbojević et al. 2022). Dakle, da bi učitelji uspešno poučavali o demokratiji, građanskom aktivizmu, pravima deteta, potrebno je da o tome tokom studiranja steknu i dovoljno znanja, i praktičnih veština (UNICEF 2014).

2. Fakulteti

Povelja Saveta Evrope o obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava, usvojena u okviru preporuka Odbora ministara, u nekoliko konkretnih članova obavezuje države da unapređuju obuhvat obrazovanja za demokratsko građanstvo i obrazuju za ljudska prava u ustanovama visokog obrazovanja – posebno za buduće obrazovne stručnjake (Savet Evrope 2010, čl. 7). U tom smislu i visokoobrazovne institucije imaju permanentan zadatak uključivanja ovih sadržaja u svoje silabuse. Međutim, nalazi studija pokazuju da je taj zadatak još daleko od ispunjenja. Istraživanje o primeni Konvencije UN o pravima deteta u dvanaest zemalja pokazalo je da su aspekti ljudskih prava i prava deteta samo donekle uključeni u programe nastave, a i tada samo opciono i na nesistematizovan način (Lundy i sar. 2012). Kada

je reč o obrazovanju za ljudska prava, autori ističu da univerziteti trebaju biti nosioci kritičkog sagledavanja njihovog korpusa, pri čemu na fakultetima (posebno pravnim) treba sistematizovati i pojašnjavati ljudska prava, otvarati prostor za identifikaciju eventualnih konceptualnih praznina i nedoslednosti u njihovoj primeni (Krstić 2024). Kada su u pitanju fakulteti koji obrazuju studente za prosvetnu struku, potreba za izučavanjem sadržaja o demokratskim vrednostima, građanskom društvu, participaciji, toleranciji, ljudskim i dečijim pravima dobija poseban značaj. Kao primer mogućeg modela po kome se budući učitelji mogu pripremati da poučavaju o tome, u nastavku će biti predstavljen kurikulum predmeta *Građansko vaspitanje*, koji se realizuje na Pedagoškom fakultetu u Somboru.

MODEL UVOĐENJA SADRŽAJA O DEMOKRATIJI I GRAĐANSTVU: SILABUS PREDMETA *GRAĐANSKO VASPITANJE*

Nastavu na ranom školskom uzrastu (sedam do jedanaest godina) u Srbiji izvode nastavnici – lica koja su stekla odgovarajuće visoko obrazovanje (studije drugog stepena – master akademske studije). Ono se stiže na sljedećim fakultetima Pedagoški fakultet (Sombor, Užice, Vranje), Učiteljski fakultet (Subotica, Prizren–Leposavić, Novi Pazar – jedinica van sedišta), Fakultet pedagoških nauka (Jagodina), Fakultet za obrazovanje učitelja i vaspitača (Beograd). Kada su u pitanju fakulteti u Srbiji koji obrazuju buduće učitelje, u određenom broju silabusa može se utvrditi prisustvo sadržaja o demokratiji i građanskom društvu, ljudskim pravima i pravima deteta. Trbojević i sar. su 2023. godine komparirali silabuse na po jednom učiteljskom fakultetu u Srbiji, Sloveniji i Hrvatskoj, tragajući u njima za onim sadržajima koji upućuju na genezu ideje o ljudskim pravima i u tom delu prava koja pripadaju deci. Ustanovljeno je da se takvi sadržaji eksplicitno pojavljuju na osnovnim i master akademskim studijama (uočava se kroz iskazane ciljeve, ishode i teme) i to u nekoliko obaveznih i izbornih predmeta na fakultetima u sve tri države. Tako, na primer, na Fakultetu za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josip Juraj Štrosmajer u Osijeku navedene sadržaje delimično obuhvata predmet *Savremene nastavne strategije* (treća godina osnovnih studija), ali u statusu izbornog predmeta. Na četvrtoj godini identifikovana je *Metodika prirode i društva* (obavezni), dok je na master studijama prisutan takođe obavezni predmet *Metodika odgoja*. Zanimljivo je da se na Pedagoškom fakultetu u Mariboru (Univerzitet u Mariboru), upravo na nižim godinama studija, studenti obučavaju o etičkim i društvenim konceptima i

demokratskim vrednostima u obrazovnom okviru (izborni predmet *Etnički i sociološki aspekti obrazovanja* – prva godina), odnosno na drugoj godini studija uče o razvoju društvenih i građanskih kompetencija u obaveznom predmetu *Pedagoški praktikum društvenih nauka*. Istovremeno, na Pedagoškom fakultetu u Somboru na drugoj godini su pozicionirani predmeti: *Osnove inkluzivnog obrazovanja* (obavezni), te *Etika* (izborni), dok se na master stepenu studenti upoznaju sa četiri izborna predmeta koji ekspliciraju evropske i međunarodne okvire građanskog vaspitanja (*Metodika građanskog vaspitanja 1, Metodika građanskog vaspitanja 2, Interkulturalno obrazovanje, Savremena metodika nastave društvenih nauka*). Prepoznajući potrebu da svoje studente pripreme za ulogu realizatora jednog od osnovnih obrazovnih ciljeva, definisanog kao „razvijanje kompetencija za razumevanje i poštovanje prava deteta, ljudskih prava, građanskih sloboda i sposobnosti da se živi u demokratski organizovanom i pravednom društvu“ (Pravilnik 2020 čl. 14) na Pedagoškom fakultetu u Somboru ustanovljen je obavezni nastavni predmet *Građansko vaspitanje* za studente treće godine (poslednja akreditacija: 2023. god.), koji je predstavljen u Tabeli 1.

Prikaz silabusa za predmet *Građansko vaspitanje*

Od svih visokoobrazovnih ustanova u Srbiji (pedagoških i učiteljskih fakulteta), predmet *Građansko vaspitanje* se jedino na Pedagoškom fakultetu u Somboru javlja u statusu obaveznog. To znači da svi studenti, relativno rano, imaju priliku da usvajaju teorijska znanja o demokratiji, pravima i građanskom društvu, kao i da se osposobljavaju u njihovoj praktičnoj primeni tokom budućih profesionalnih aktivnosti.

U recentnoj literaturi, ne samo u Evropi nego i šire, izražavaju se kritički stavovi da je institucionalno obrazovanje nastavnika koji tokom svoje profesije treba da poučavaju učenike o demokratiji nedovoljno prisutno, tematski neadekvatno i većinom previše teorijsko (Sjolie 2014). Profesionalni rad učitelji neretko započinju sa nedovoljnim razumevanjem primene teorije u praksi, i bez adekvatnih demokratskih veština (Weber et al. 2013; Rogers 2011; Evans 2006). Identifikovana je neophodnost razvijanja takvih profesionalnih kompetencija kandidata za nastavnike koje će omogućavati uspešnost u obrazovanju đaka za demokratiju, građansko i civilno društvo (Guo 2014). U tom smislu, cilj i ishod prikazanog predmeta *Građansko vaspitanje* pokazuju: usmerenost ka pružanju jednog relevantnog teorijskog okvira o demokratiji, pravima i građanskom društvu te njihovom razume-

vanju u školskom kontekstu, ali i o uvežbavanju mogućih modela primene, odnosno o didaktičko-metodičkoj transformaciji u školskoj praksi. Praktična nastava pretpostavlja uvežbavanje modela pisanih priprema, kao i osmišljavanje i izvođenje nastavnih aktivnosti u toku časova sa učenicima na kojima se oni poučavaju o pravima, kulturama i identitetima, toleranciji i međusobnom uvažavanju, ravnopravnosti, nediskriminaciji, predrasudama i stereotipima. U nameri da se izbeg ne utvrđeni raskorak između predviđenih planova i programa u školi, s jedne, i onoga što se zapravo dešava u učionicama, s druge strane (Barrett 2020; Tibbitts 2015; Brett i sar. 2009), silabusom je predviđeno da se studenti usmeravaju ka saznanjima koja se razvijaju kroz holističko, kroskurikularno i sistemsko razumevanje. Takođe, studenti se osposobljavaju za didaktičko-metodičko oblikovanje kroz učenje po modelu interaktivne i igrovne aktivnosti i simulacije, i to u jednom opštem participativnom procesu usredsređenom na učenika koji uči i uvežbava demokratske prakse. Valorizacija studentskih aktivnosti vrši se upravo u skladu sa postignućima iz nabrojanih oblasti.

Literatura navedena u silabusu predmeta odražava nastojanje inoviranja pristupa teorijskim temama: utemeljenje prava deteta u *Priručniku za obrazovanje o pravima deteta – koreni prava deteta u obrazovanju u ranom detinjstvu, osnovnim i srednjim školama* (UNICEF 2014), zatim niz novijih istraživanja u polju dečijih i posebno participativnih prava, ali je u pitanju i delo *Demokratija, vaspitanje, ličnost*, s kraja prošlog veka (Avramović 1997). Zbog značajnosti tematskih celina i brzine kojom društva deluju na promene savremenog sveta, silabus je potrebno revidirati naročito u području literature. Potrebno je da nastavnici tokom rada ukazuju studentima na nove naslove objavljene u Srbiji, regionu i svetu, kao i na istraživačke rezultate, i time literaturu predmeta konstantno usavršavaju. Jedna od novijih monografskih studija *Poznajem, razumem i živim svoja prava* (Trbojević 2023) svojim sadržajem nudi egzaktnu analizu mogućnosti konstrukcije kurikulumu sa posebnim osvrtom na obrazovanje za prava deteta iz ugla njihove holističke prirode razvoja, uvažavanje participacije utemeljene na kulturi slušanja i uvažavanja glasa deteta u svakoj društvenoj zajednici – te se može preporučiti za predmetnu literaturu.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

Priprema dece da u školi kao primarnoj instituciji društva nauče kako da doprinose demokratskom društvu i u njemu aktivno učestvuju, trebalo bi da bude jedan od najvažnijih zadataka njihovih učitelja. Oni treba da im pomognu u sticanju i razvijanju kompetencija za prepoznavanje i rešavanje različitih društvenih problema donoseći odluke, koristeći kritičko i kreativno razmišljanje, rešavajući društvene izazove i promene na način demokratskog odlučivanja i uz poštovanje ljudskih i građanskih prava i sloboda (Zakon 2023). Da bi đake poučavali sadržajima o demokratiji, građanstvu i pravima, učiteljima je na raspolaganju obavezni izborni predmet *Građansko vaspitanje*, ali i neki obavezni predmeti (*Svet oko nas*, *Priroda i društvo*, a sporadično i neki drugi). No, čak i pod pretpostavkom da se on realizuje kako je propisano, obuhvat dece koja ga uče nije dovoljan da obezbedi znanja i veštine za razumevanje i aktivan doprinos demokratiji i građanskom društvu. Poslednjih godina država Srbija čini i napore ka uključivanju demokratske kulture u škole. Tako kroz proces implementacije projekta *Kvalitetno obrazovanje za sve* (zajednički okvir programa Evropske unije i Saveta Evrope *Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku 2019–2022*) Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja i Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja fokusiraju *Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu* (Savet Evrope2020) kao jednu od mogućnosti doprinosa poimanju i razumevanju društvenog okruženja učenika. Takođe, uz pomoć obrazovnih eksperata iz Srbije, *Savet Evrope* (2022) izdaje i *Smernice za integraciju referentnog okvira kompetencija za demokratsku kulturu u odabranim programima nastave i učenja* – sa zadatkom da ponude primere njihovog razvijanja kroz međupredmetno koreliranje u školi (Anđelković i sar. 2022). No, iako nudi sveobuhvatan, koherentan i transparentan opis načina da se primene principi *Povelje Saveta Evrope o obrazovanju za demokratsko građanstvo i obrazovanju za ljudska prava* (Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education – EDC/HRE 2010), *Referentni okvir*, kao ni *Smernice*, nisu obavezujući za škole, pa tako ni za nastavnike. Građanska misija škole i njena temeljna uloga da formira i razvija demokratske vrednosti, navike, stavove i veštine društvenog delovanja (jasno naznačena u obrazovnoj legislativi) ostaje u domenu raspoložениh pojedinaca/škola da se uključuju. Umesto takvog trenutnog stanja, promena bi morala da se dešava sveobuhvatno, na svim nivoima obrazovnog sistema (Savet Evrope 2023). Od predškolskog vaspitanja i obrazovanja do univerzitetskog obrazovanja svi bi morali da preuzmu značajnije učešće u

pripremanju dece i mladih za demokratiju i građansko društvo. O tome se govori i u drugim zemljama (Barrett 2020; Urinboyev i sar. 2016), sa autorskim zaključcima da je danas izazov obrazovati buduće nastavnike da budu posvećeni demokratiji, kao i obrazovanju za demokratiju.

Dosadašnja međunarodna istraživanja pokazuju da, iako sami nastavnici prepoznaju važnost demokratskih vrednosti, građanskih načela i poštovanje prava u sadržajima planova i programa, kao i da postoji interesovanje za njihovu integraciju u praksi, mnogima od njih najviše nedostaju pedagoške veštine da to i sprovedu (Zhao 2010; Reimer i McLean 2009). Uspešna realizacija ovog zadatka, sa aspekta visokog obrazovanja, u radu je sagedavana kroz mogući model pripremanja budućih učitelja.

Prikazan je silabus za predmet *Građansko vaspitanje* na Pedagoškom fakultetu u Somboru, koji je odgovor jedne od visokoobrazovnih institucija na potrebu društva za uspešnim osposobljavanjem budućeg prosvetnog kadra kroz teorijsko i praktično uvođenje sadržaja o demokratiji i građanstvu u ranom školskom dobu.

Komparativni pregled dokumentacije osnovnih i master akademskih studija na učiteljskim, odnosno pedagoškim fakultetima čiji je osnivač Republika Srbija (prema akreditacijama dostupnim na njihovim veb stranicama) pokazao je sporadično prisustvo predmeta *Građansko vaspitanje*. Raspoređen je u svim studijskim godinama, od prve do master nivoa, ali je kod svih prisutan u statusu izbornog predmeta. To direktno implicira znatno manji obuhvat studenata koji ga izučavaju, te je Pedagoški fakultet u Somboru u značajnom pozitivnom iskoraku. Osim na osnovnim studijama, sa sadržajima o demokratiji i građanskom društvu studenti Pedagoškog fakulteta se susreću i na petoj studijskoj godini, čime je obezbeđen kontinuitet, odnosno sublimacija i kohezija stečenih znanja, s posebnim akcentom na proširivanje teorijskog korpusa i dalje sticanje praktičnih veština. Tokom više od decenije egzistiranja u ovoj visokoškolskoj ustanovi, predmet je ishodovao značajan broj master radova koji tematizuju problemsko polje uvođenja demokratije i građanskih načela u nastavu ranog školskog uzrasta. Upravo ta istraživanja i njihovi rezultati uveravaju da su studenti usvojili opsežna teorijska znanja, da razumeju koncept demokratskih društava, a posebno prava deteta u okvirima Konvencije o pravima deteta (UN 1989) i participaciju učenika u školskom habitusu (Trbojević 2023). I pored toga, ostaje neophodnost daljih napora ka razvoju i jačanju predavačkih veština, kao i veština primene različitih nastavnih metoda tokom rada sa studentima.

Analizirani program, kao mogući model, potrebno je dalje unapređivati. Jedan od pravaca bio bi uvođenje obimnijih sadržaja o pravima deteta, koja nisu dovoljno fokusirana u postojećem. Korpus prava deteta definisanih Konvencijom UN (1989),

odnosno pristup ovim sadržajima u mlađem školskom dobu, trenutno nije adekvatan ni u samim školama – u nastavnom procesu, kao ni u sveukupnom etosu škola. Potrebno je prevazići prisutan jaz između deklarativnih opredeljenja za uvažavanje i poštovanje prava deteta i prakse koja alarmantno upućuje na prisustvo nastavničkih strahova od dečijih prava, neumeće realizacije ovih sadržaja u nastavnom procesu, skretanje pažnje ka odgovornostima (Vlahović i sar. 2020). Ostaje otvoren i predlog koncipiranja posebnog predmeta *Prava deteta* na pedagoškim fakultetima, koji bi pružio nova i sveobuhvatna naučno-teorijska znanja kao utemeljenje didaktičko-metodičke transformacije sadržaja o Konvenciji i pravima deteta u procesu nastave mlađeg školskog uzrasta.

Na kraju, preporuka je da se na svim učiteljskim fakultetima akredituju programi *Građanskog vaspitanja* kao obavezni, što bi obezbedilo da svi studenti imaju priliku upoznati sa sa razvojem i vrednostima demokratskih društava, građanstvu, dečijim i ljudskim pravima. To je od izuzetne važnosti jer su upravo oni glavni nosioci nastave, ali i celokupnih školskih aktivnosti u ranom školskom uzrastu. U savremenim društvima, posebno u onim tranzicionim, kakvo je (smatramo) naše, univerzitetu se nameće obaveza da načinom rada i sadržajima koje nudi, menja društveni kontekst, da pruži obrise inoviranja stanja i prihvati ulogu promotera društvenih vrednosti – i od te obaveze ne sme da odstupa.

Prilog

Tabela 1: Silabus predmeta Građansko vaspitanje¹ u studijskom programu diplomirani učitelj na Pedagoškom fakultetu u Somboru, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija

Studijski program: Diplomirani učitelj - OAS
Naziv predmeta: Građansko vaspitanje
Status predmeta: Obavezni
Broj ESPB: 4
Uslov: -
Cilj predmeta Predmet ima za cilj da pruži studentima znanja i veštine kojima će biti osposobljeni da u budućoj profesiji utiču na razvoj ličnosti učenika koji treba da budu: odgovorni prema svojim pravima i pravima drugih, otvoreni za dogovor i saradnju, i spremni da aktivno učestvuju u životu školske zajednice, uvažavajući principe i vrednosti demokratskog društva.
Ishod predmeta Po završetku predmeta studenti će biti sposobni da primene saznanja o ljudskim i dečijim pravima u školskom kontekstu; umeće metodički da oblikuju sadržaje o demokratiji i građanskom društvu u predmetima razredne nastave, kao i da nastavni proces realizuju uključujući empatiju i toleranciju uz uvažavanje različitosti. Studenti će biti sposobni da prepoznaju diskriminaciju, predrasude i stereotipe i učenicima objasne načine njihovog prevazilaženja.
Sadržaj predmeta <i>Teorijska nastava</i> Pojam, razvoj i suština građanstva, građanske kompetencije. Dečija prava kao korpus ljudskih prava. Činioci i sadržaji građanskog obrazovanja. Pojam i smisao demokratije, istorijski razvoj ideje o demokratiji, sadržaji o deci kao aktivnim učesnicima društva, odnosno sadržaji <i>Građanskog vaspitanja</i> kao predmeta u školskom sistemu Srbije. Obrazovanje za demokratiju – pojam, ciljevi, osnovna demokratska načela i načini njihove primene kriz nastavne sadržaje predmeta GV, kao i drugih predmeta u školi koji integrišu ljudska i dečija prava, demokratske principe, participaciju i građanski aktivizam. Karakteristike navedenih sadržaja i mogućnosti njihove didaktičko-metodičke transformacije kroz proces nastave: učenje po modelu, iskustveno učenje, igrovni kontekst i radionice kao okosnice rada na časovima GV i ostalih predmeta. Tolerancija, ravnopravnost/diskriminacija, predrasude i stereotipi, i mogućnost njihovog razmatranja u nastavi nižih razreda osnovne škole. <i>Praktična nastava</i> Izrada pripreme/scenarija i praktična realizacija sadržaja o pravima, demokratiji, savremenim društvenim procesima, participaciji i građanskom aktivizmu u nekom od predmeta razredne nastave. Implementacija učenja po modelu, iskustvenog učenja, igrovnog konteksta i radionica tokom praktične realizacije nastavnih tema („Jezik žirafe / jezik zmije“, „Obuci tuže cipele“ / „Budi u tužoj koži „, i sl.). Istraživanje literature – aspekti novi metodički pristupi tokom realizacije sadržaja o demokratiji i građanskom društvu.

¹ Uvid u knjigu predmeta na linku <http://www.pef.uns.ac.rs/index.php/courses-list/2023-03-14-09-00-11/2023-03-14-09-27-01/2023-03-14-09-30-04>

Literatura

- Аврамовић, З. (1997). *Демократија, васпитање, личност*. Београд: ИПИ, 61-66.
- Šimonji Černak, R. (2017). *Грађанско васпитање у основној школи-збирка текстова*. Sombor: Универзитет у Новом Саду, Педагошки факултет у Сомбору.
- Trbojević, A., Gajić, M., Španović, S., Gajić, O. (2022). Children's Right to Participation: How Do Students See It?. *The International Journal of Children's Rights*, 30, 469–494.
- Trbojević, A., Borić, E., Hus, V., & Španović, S. (2021). Implementation of content related to children's rights in schools: How to teach them? — perceptions of future teachers in Serbia, Croatia, and Slovenia. *Education, Citizenship and Social Justice*. 1-16.
- UNICEF (2014). *Child Rights Education Toolkit: Rooting Child Rights in Early Childhood Education, Primary and Secondary Schools*. Geneva: Unicef Private Fundraising and Partnerships Division. 19-33; 85-125.
- Quennerstedt, A., Quennerstedt, M. (2014). Researching Children's Rights in Education: Sociology of Childhood Encountering Educational Theory, *British Journal of Sociology of Education*. (35(1)), 115–132.

Број часова активне наставе	Теоријска настава: 2	Практична настава: 1	
Методe извођења наставе			
Verbalno-tekstualna metoda (usmeno izlaganje, rad na tekstu, dijalg i diskusija <i>pro et contra</i>), ilustrativno-demonstrativna (ilustrativni primeri životnih situacija, demonstracija prihvatljivih ponašanja), metoda igre (simulacija i inscenacija).			
Оцена знања (максималан број поена 100)			
Предиспитне обавезе	поена	Завршни испит	поена
активност у току предавања	10	писмени испит	50
практична настава	20	усмени испит	-
колoквијум-и	-	
seminar-и	20		

LITERATURA

1. Anđelković, Nataša, Katarina Barišić, Sanja Bulat, Miloš Cvetković, Suzana Deretić, Dejana Milijić Subić, Snežana Milošević Ješić, Tatjana Mišović, Malina Popović, Violeta Vlajković Bojić (2022), *Smernice za integraciju referentnog okvira kompetencija za demokratsku kulturu u odabranim programima nastave i učenja*, Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, Savet Evrope.
2. Avramović, Zoran (ur.) (1997), *Demokratija, vaspitanje, ličnost*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd
3. Baker, Fiona S. (2013), "Responding to the challenges of active citizenship through the revised UK early years foundation stage curriculum", *Early Child Development and Care*, 183(8), 1115-1132.

4. Barrett, Martyn (2020), "The Council of Europe's Reference Framework of Competences for Democratic Culture: Policy context, content and impact", *London Review of Education*, 18(1), 1–17..
5. Banks, James A. (2014), "Diversity, group identity, and citizenship education in a global age", *Journal of Education*, 194(3), 1-12.
6. Baucal, Aleksandar, Tamara Džamonja Ignjatović, Zoran Pavlović, Kaja Damjanović (2019), *Punoletstvo i zrelost građanskog vaspitanja: Evaluacija efekata*, Građanske inicijative, Beograd
7. Brett, Peter, Pascale Mompoin-Gaillard, Maria Helena Salema (2009), *How all teachers can support citizenship and human rights education: a framework for the development of competences*, Council of Europe.
8. Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education (2010), Recommendation CM/Rec(2010)7.
9. Džui, Džon (1996), *Vaspitanje i demokratija*, Obod, Cetinje
10. Evans, Mark (2006), "Educating for Citizenship: What Teachers Say and What Teachers Do", *Canadian Journal of Education / Revue Canadienne de l'éducation*, 29(2), 410–435.
11. Donaldson, Graham, Milica Grahovac, Suzana Kirandžiska, Milica Jelić, Saša Milić, Gordana Miljević i ostali (2013), *Nastavnička profesija za 21. vek: unapređenje nastavničke profesije za inkluzivno, kvalitetno i relevantno obrazovanje – ATEPIE*, Centar za obrazovne politike, Beograd
12. Đurišić-Bojanović, Miroslava (2002), "Građansko vaspitanje kao predmet", u: Zoran Avramović i Slavica Maksić (ur.), *Izazovi demokratije i škola*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, 65-80.
13. Džamonja Ignjatović, Tamara, Aleksandar Baucal, Zoran Pavlović, Kaja Damjanović (2019), *Punoletstvo i zrelost građanskog vaspitanja*, Građanske inicijative, Beograd
14. Gundogan, Dragana, Mladen Radulović, Milan Stančić (2016), "Građansko vaspitanje u Srbiji – perspektive nastavnika i učenika srednjih škola", u Marko Kovačić i Martina Horvat (ur.), *Od podanika do građana: Razvoj građanske kompetencije mladih*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 201–221.
15. Guo, Linyuan Brennan (2014), "Preparing teachers to educate for 21st century global citizenship: Envisioning and enacting", *Journal of Global Citizenship & Equity Education*, 4(1), 1–23..
16. Haglund, Björn (2015), "Pupil's opportunities to influence activities: a study of everyday practice at a Swedish leisure-time centre", *Early Child*

- Development and Care*, 185(10), 1556-1568.
17. Harcourt, Deborah, Johanna Einarsdottir (2011), "Introducing children's perspectives and participation in research", *European Early Childhood Education Research Journal*, 19(3), 301-307.
 18. Holenveger, Džudit, Edina Krompak (2018), *Priručnik za nastavnike – Aktivnosti za podršku svim učenicima u školi i učionici*, UNICEF, Srbija
 19. Jerome, Lee (2016), "Interpreting children's rights education: Three perspectives and three roles for teachers", *Citizenship Social and Economics Education*, 15(2), 143–156..
 20. Joksimović, Snežana, Slavica Maksić (2006), "Obrazovanje za demokratiju u školskom kontekstu", *Pedagogija*, 61(4), 441–452.
 21. Karadimou, Maria, Kostis Tsioumis (2021), "Preparing Early Childhood Students for Future Active Citizens", *Journal of Studies in Education*, 11(3), 23-40.
 22. Kovač-Cerović, Tinde, Vidosava Grahovac, Dejan Stanković, Nada Vuković, Suzana Ignjatović, Danijela Šćepanović, Gordana Nikolić, Savica Toma (2004), *Kvalitetno obrazovanje za sve – izazovi reforme obrazovanja u Srbiji*, Ministarstvo prosvete i sporta, Beograd
 23. Krulj, Jelena, Emilija Marković, Ivana Simijonović (2023), "Specijalne kompetencije u funkciji unapređenja profesionalnog rada nastavnika", *Društvene i humanističke studije*, 2(23), 655-666.
 24. Krstić, Ivana (2024), *Analiza silabusa predmeta: Postupak pred Evropskim sudom za ljudska prava pravnog fakulteta u Banjaluci sa preporukama*, Vijeće Evrope
 25. Louis Karen Seashore (2003), "Democratic schools, democratic communities: Reflections in an international context", *Leadership and Policy in Schools*, 2(2), 93-108.
 26. Lundy, Laura, Ursula Kilkelly, Bronagh Byrne, Jason Kang (2012), *The UN Convention on the Rights of the Child: A Study of Legal Implementation in 12 Countries*, Centre for Children's Rights, Queens University, Belfast
 27. Minić, Vesna (2016), "Vaspitanje i obrazovanje za demokratiju u Republici Srbiji", *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, XLVI(2), 255-272.
 28. Mujić, Senada (2022), "Zastupljenost nastavnih predmeta i programskih sadržaja u inicijalnom obrazovanju pedagoga usmjerenih na razvoj kompetencija za partnerstvo sa roditeljima", *Društvene i humanističke studije*, 4(21), 521-540.

29. OECD (2015), *Education Policy Outlook 2015: Making Reforms Happen*, OECD Publishing, Paris
30. O'Sullivan, Michael, Karen Pashby (eds.). (2008), *Citizenship education in the era of globalization: Canadian perspectives*, Sense Publishers, Rotterdam
31. Pavlović, Zoran, Tamara Džamonja Ignjatović, Aleksandar Bauca, Kaja Damjanović (2020), *Građansko vaspitanje i verska nastava – podjednako (ne)važni?*, Građanske inicijative, Beograd
32. Pravilnik o planu nastave i učenja za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja (2020), *Službeni glasnik Republike Srbije - Prosvetni glasnik*, 2/2020.
33. Pravilnik o nastavnom planu i programu predmeta Građansko vaspitanje – saznanje o sebi i drugima za prvi razred osnovne škole (2004), *Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik*, br. 5/2001 i 93/2004.
34. Pravilnik o stepenu i vrsti obrazovanja nastavnika koji izvode obrazovno-vaspiti rad iz izbornih predmeta u osnovnoj školi (2013), *Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik*, br. 11/2012 i 15/2013.
35. Reimer, Kristin, Lorna R. McLean (2009), "Conceptual clarity and connections: Global education and teacher candidates", *Canadian Journal of Education*, 32(4), 903-926.
36. Rogers, Graham (2011), "Learning-to-learn and learning-to-teach: The impact of disciplinary subject study on student-teachers' professional identity", *Journal of Curriculum Studies*, 43(2), 249-268.
37. Savet Evrope (2023), *Reference Framework Of Competences For Democratic Culture - Guidance document for higher education (Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu – smernice za visoko obrazovanje)*, Council of Europe Publishing, Strasbourg
38. Savet Evrope (2020), *Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu. Knjiga 1. Kontekst, koncepti i model*; <https://rm.coe.int/rfcdc-serbian-vol1/1680a209a2>.
39. Sjølie, Ela (2014), "The role of theory in teacher education: reconsidered from a student teacher perspective", *Journal of Curriculum Studies*, 46(6), 729-750.
40. Smith, Alan, Susan Fountain, Hugh Mclean (2002), *Građansko vaspitanje u osnovnim i srednjim školama u Republici Srbiji – evaluacija prve godine, 2001-2002, i preporuke*, Publikum, Beograd

41. Schulz, Wolfram, John Ainley, Julian Fraillon, Bruno Losito, Gabriella Agrusti, Valeria Damiani, Tim Friedman (2024), *Education for Citizenship in Times of Global Challenge: IEA International Civic and Citizenship Education Study 2022 International Report*, Springer Nature, Switzerland
42. Tibbitts Felisa (2015), *Curriculum development and review for democratic citizenship and human rights education*, UNESCO, Council of Europe, OSCE/ODIHR and Organization of American States, Paris, Strasbourg, Warsaw and Washington DC; <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002343/234386e.pdf>; Pristupljeno: 14. 12. 2024.
43. Trbojević, Aleksandra (2023), *Poznajem, razumem i živim svoja prava: sadržaji o pravima deteta u školskom kontekstu*, Pedagoški fakultet, Sombor
44. Trbojević, Aleksandra, Edita Borić, Vlasta Hus, Svetlana Španović (2023), "Implementation of content related to children's rights in schools: How to teach them? — perceptions of future teachers in Serbia, Croatia, and Slovenia. Education", *Citizenship and Social Justice*, 18(2), 131-146.
45. Trbojević, Aleksandra, Milica Gajić, Svetlana Španović, Olivera Gajić (2022), "Children's Right to Participation: How Do Students See It?", *The International Journal of Children's Rights*, 30(2), 473-498.
46. UNESCO (2016), *Leading Better Learning: School Leadership and Quality in the Education 2030 Agenda: Regional Reviews of Policies and Practices*, UNESCO: Paris <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/ED/pdf/Abstract-Leadership.pdf>.
47. UNICEF (2014), *Child Rights Education Toolkit: Rooting Child Rights in Early Childhood Education, Primary and Secondary Schools*, UNICEF Private Fundraising and Partnerships Division, Geneva
48. United Nations (1989), *Convention on the Rights of the Child* (Konvencija o pravima deteta), United Nations: New York; <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
49. UNESCO (2013), *Global Citizenship Education: An emerging perspective. Outcome document of the Technical Consultation on Global Citizenship Education*, UNESCO, Pariz
50. Uredba o organizovanju i ostvarivanju verske nastave i alternativnog predmeta u osnovnoj i srednjoj školi (2001), *Službeni glasnik RS*, br. 46/2001.
51. Urinboyev, Rustamjon, Per Wickenberg, Ulf Leo (2016), "Child rights, classroom and school management: A systematic literature review", *The International Journal of Children's Rights*, 24(3), 522-547.

52. Vlahović, Eleonora (ur.) (2020), *Priručnik za nastavnike Građanskog vaspitanja u prvom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, Misija OEBS-a u Srbiji i Zavod za unapređivanje obrazovanjai vaspitanja, Beograd
53. Weber, Nadya, Mark Evans, Angela MacDonald, Leigh Anne Ingram (2013), "Educating for the global dimension of citizenship in Canadian schools: A snapshot of teachers' understandings and practices", *Education Review*, 3(2), 12-13.
54. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2025), *Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik*, br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakon, 10/2019, 6/2020, 129/2021, 92/2023 i 19/2025.
55. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2023), *Službeni glasnik Republike Srbije, Prosvetni glasnik*, br. 88/2017, 27/2018 - dr. zakon, 10/2019, 27/2018 - dr. zakon, 6/2020, 129/2021 i 92/2023.
56. Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja (2013), *Građansko vaspitanje kao obavezni izborni predmet u osnovnoj i srednjoj školi: Evaluacija programa i kompetencija nastavnika*, Beograd
57. Zhao, Yong (2010), "Preparing globally competent teachers: A new imperative for teacher education", *Journal of Teacher Education*, 61(5), 422-431.

PREPARING STUDENTS TO TEACH ABOUT DEMOCRACY AND CIVIL SOCIETY IN EARLY SCHOOLAGE: CIVIC EDUCATION AS A MODEL

Summary

This paper examines the views of various authors and the relevant educational legislation, highlighting the importance of education in fostering democracy and civil society. This should help young people to face the many social challenges they will encounter. Serbian educational policies are geared towards equipping students with the skills necessary for participating actively in a democratically organised society. Consequently, this paper explores how faculties that educate future primary school teachers in Serbia address this objective. The aim is to present a model for introducing theoretical and practical content related to democracy and civic values through the subject of *Civic Education* at the Faculty of Education in Sombor. A syllabus analysis reveals that the course is grounded in a pertinent theoretical framework and compares recent research findings on the state of democracy and participation in education. It also identifies a variety of practical student activities within the course. The model is

improved by the inclusion of content related to children's rights, particularly their participation in school, and by the systemic strengthening of the democratic teaching and practical skills of the instructors involved in the course. The paper concludes that the democratic development of societies requires civic education to be continuously and comprehensively included across all levels of schooling.

Keywords: teacher education; content on democracy and civil society; *Civic Education* course syllabus; younger school-age children

Adrese autorica
Authors' address

Aleksandra R. Trbojević
Univerzitet u Novom Sadu
Pedagoški fakultet u Somboru
portrbojevic@gmail.com

Biljana Jeremić
Univerzitet u Novom Sadu
Pedagoški fakultet u Somboru
mrbiljana@gmail.com